

Inleiding tot feministische theologie (1988)

Sieth Delhaas

Abdij van Heeswijk, februari en maart 1988

Inleiding

Ik zou mijn lezing willen beginnen met een citaat uit een interview met een 60-jarige vrouw, die – zoals ze zelf zegt -, alleen maar lagere school heeft en veel verdriet heeft gehad over het niet gestudeerd hebben.

Ik sprak met haar ter gelegenheid van het afscheid van prof. Catharina Halkes, hoogleraar Feminisme en Christendom te Nijmegen. Deze vrouw heeft gedurende zes semesters de wekelijkse avondcolleges over Feminisme en Christendom in Nijmegen gevolgd. Zij zegt: 'Ik wilde iets doen in de maatschappij met het inzicht dat ik door Tine (Prof. Halkes) heb gekregen. Ik heb niet veel ander capaciteiten dan mijn inspiratie en mijn aandacht voor jongeren. Mijn eigen zeven kinderen zijn de deur al uit. Ik trok altijd al naar jongeren, die bijvoorbeeld door toedoen van ouderen aan het zwerven zijn geraakt. Daarom hebben we sinds januari (1986) vier jonge mensen in huis. Ze leven aan de rand van de maatschappij. Ze kunnen niet veel, doen niet veel, ze zijn eigenlijk nergens toe in staat, alleen uitgaan en uitdollen. Zestien tot achttien jaar zijn ze.

Soms worden gepakt nadat ze winkeldiefstallen plegen. Ik probeer ze weer uit de cel te praten. Wie heeft er baat bij dat ze daar zitten?

Ik zie dankzij Tine Halkes, dat een mens naar Gods beeld en gelijkenis is geschapen en daardoor veel kracht in zich heeft. Dus ook ik heb die kracht. Maar ook deze kinderen hebben hún kracht. Ik zie hoe ze zich staande proberen te houden in deze vijandige maatschappij. Dat is een heel pijnlijk maar boeiend proces om mee te maken.'

Met dit citaat ben ik onmiddellijk aangeland bij twee aspecten, die kenmerkend zijn voor feministische theologie én die een bijdrage kunnen leveren aan het thema van deze dag: het goddelijke in de mens. Die twee aspecten zijn: de ervaring van de vrouw en de bewustwording van de vrouw van het goddelijke ook in háár.

Bewustwording en bevrijding

Hoe zijn vrouwen pas in onze tijd, eigenlijk nog maar sinds een jaar of vijftien, tot het bewustzijn gekomen, dat ook zij beeld van God zijn? Dus deelhebben aan het goddelijke? Natuurlijk heeft dit enerzijds te maken met de ontwikkelingen in de mensengeschiedenis én de persoonlijke geschiedenis van vrouwen zélf.

Er zijn in het verleden vele vrouwen geweest, die hun twijfels hebben uitgesproken en ook neergeschreven over de heerschappij van de man over de vrouw. De Spaanse kloosterabdis Teresa van Avila (1515-1582) is daar zo'n

voorbeeld van. Haar geschriften verraden een voortdurende weerstand tegen de rol die haar als vrouw wordt opgedrukt. Zij klaagt over de ketenen waardoor haar geslacht gebonden is en is jaloers op de mannen, die de vrijheid hebben om in het openbaar te spreken en te verkondigen. Haar klacht aan Christus, waarin ze tot uitdrukking brengt dat haar positie toch wel heel erg verschilt van die van de vrouwen waar Jezus tijdens zijn leven zo gelijkwaardig nee omging, is door de kerkelijke inquisitie uit haar boeken geschrapt.

Telkens drukt de geestelijkheid vrouwen, die in opstand komen tegen de macht van mannen over hen weer terug met verwijzing naar het goddelijk gezag, dat mannen over vrouwen van God zelf zouden hebben gekregen.

Anderzijds lezen wij ook in verhalen van vrouwen, die de mogelijkheid hadden hun gedachten en ervaringen op te schrijven – en helaas zijn vele eeuwen lang slechts adellijke en religieuze vrouwen daartoe in staat geweest – dat zij haar eigen geloofsrelatie met God hebben. Dat ze God zelf niet ervaren als een onderdrukker en minachter van vrouwen. En zeker is de manier waarop Jezus met vrouwen omging én haar opriep om haar plaats in dit leven in te nemen, een bevestiging van de geloofservaring van deze vrouwen geweest.

Feministische theologie in Nederland is heel sterk beïnvloed door Amerikaanse feministische theologes. Het boek van Mary Daly ‘Voorbij god de Vader’ is voor vele vrouwen in ons land een blikopener geweest – en nog -, hoe de zaken theologisch en structureel in elkaar zitten.

Die Amerikaanse traditie van bewuste vrouwen wortelt stevig in de vorige eeuw en is daar eigenlijk nooit helemaal weg geweest. In de VS is de feministische beweging – in tegenstelling tot ons land -, altijd religieus gefundeerd geweest. Toen in ons land de eerste feministische golf wegebde, nadat de vrouwen het vrouwenkiesrecht hadden verkregen (1919), hadden de christelijke vrouwen daar nauwelijks inbreng in gehad. Zij waren nog altijd vervuld van het goddelijk gezag van de man over hen.

In Amerika lag dat heel anders. Daar hadden met name de Quaker-vrouwen zich ingezet in de strijd tegen de zwarte slavernij. Hun Quaker-traditie stoelde op gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. Tijdens hun strijd voor de afschaffing van de slavernij stootten zij echter op het feit, dat zij als vrouw niet in het openbaar mochten spreken voor gemengde man/vrouw-gezelschappen.

Cady Stanton

Uit die ervaring van vrouwen ontstond in 1848 de beweging voor vrouwenrechten in Amerika. Voor de eerste bijeenkomst in Seneca Falls schreef een zekere Cady Stanton, die als meisje het voorrecht had genoten Grieks en Latijn te kunnen studeren, een aantal stellingen. Eén daarvan luidde, dat het een vanzelfsprekende waarheid is, dat alle mannen en vrouwen als gelijken geschapen zijn, dat zij door de Schepper begiftigd zijn met zekere onvervreembare rechten waaronder leven, vrijheid en het streven naar geluk. Ik citeer:

‘Het streven van het mensdom is de geschiedenis van steeds weerkerende schendingen en overweldigingen van de kant van de man tegen vrouwen, met als resultaat de vestiging van een totale dwingelandij over haar.

Haar voor die tijd ongehoorde stellingen beperkten zich niet tot de samenleving. Zij schreef bovendien in een verklaring voor bedoelde bijeenkomst, dat de man niet slechts in de samenleving de vrouw een ondergeschikte plaats toekende, maar bovendien apostolisch gezag

opeiste door haar van het ambt van priester of predikant uit te sluiten en, op een enkele uitzondering na, van elke deelname aan kerkelijke aangelegenheden. In een Noord-Amerikaanse krant schreef zij:

‘Als zij, die tegen elke vorm van vernieuwing zijn, geen andere argumenten meer kunnen vinden, grijpen zij naar de Bijbel als laatste houvast. De Bijbel is uitgelegd om geweld, slavernij, zware straffen en de onderdrukking van vrouwen te legitimeren.’

Cady Stanton, zelf een diepreligieuze vrouw, was er tijdens haar leven steeds vaster van overtuigd geraakt, dat religieus bijgeloof van vrouwen zelf haar onderdrukking en gevangenschap doen voortduren. Meer dan welke andere nadelige invloed voor vrouwen dan ook.

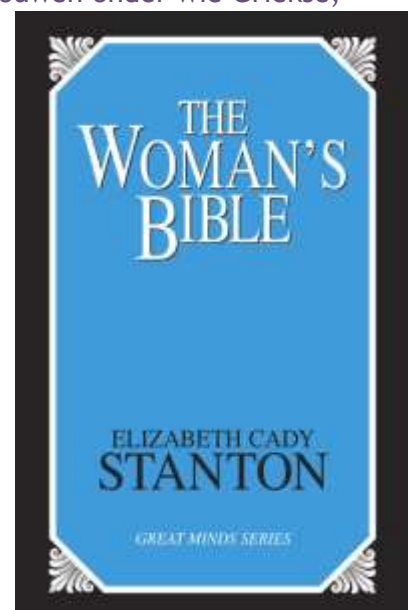
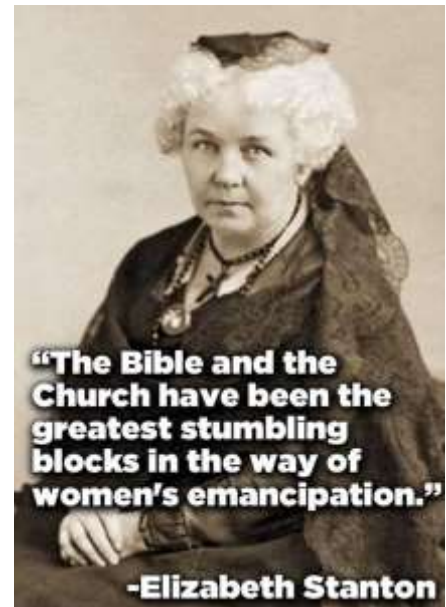
Bovendien zou er nooit enige vordering op theologisch gebied gemaakt kunnen worden, totdat de belachelijkheid van het oude bijgeloof zou zijn weggenomen. Toen dan ook de kerk van Engeland de oude vertaling van de bijbel van 1611 in 1870 wilde herzien en er ook in Amerika groepen werden gevormd om deze revisie van de bijbel voor te bereiden, waren de feministen zeer ontsteld, dat bij die herziening geen enkele vrouw werd betrokken.

En er waren op dat gebied toch al heel wat kundige vrouwen. Er was bijvoorbeeld een zekere Julie Smith, die op haar eentje vijf vertalingen van de Bijbel had gemaakt uit het Grieks, Hebreeuws en Latijn. Sommige geleerden rekenden die vertalingen zelfs tot de beste van die tijd.

Cady Stanton vond in 1895 – zij was toen 80 jaar – de tijd gekomen om een Vrouwenbijbel te schrijven. Ze vond, dat er nu eindelijk eens duidelijkheid geschapen moest worden over het nooit aflatende strijdpunt of de Bijbel nu bevrijdend, dan wel onderdrukkend voor de vrouw was. Zij zelf had haar mening op dit punt al jaren geleden gevormd.

Er kwam een comité van Engelse en Amerikaanse deskundige vrouwen onder wie Griekse, Hebreeuwse en Latijnse wetenschappers, die de bijbel dus in de grondtalen konden bestuderen. Zij gingen bij hun werk na wat de werkelijke positie van de vrouw was in de joodse en christelijke godsdienst.

De Woman’s Bible, die het resultaat was van dit onderzoek, werd een rechtstreekse uitdaging aan één van de belangrijkste theologische leerstellingen van de kerk, namelijk de autoriteit en de onfeilbaarheid van het bijbels woord. Cady Stanton ging ervan uit: de bijbel is geen goddelijke inspiratie, maar een historisch document en een produkt en de neerslag van eigen geloofserveringen van de eigen tijd en cultuur. Deze vaststelling vooraf – dus voordat haar medewerkers in Engeland en Amerika aan haar kritisch onderzoek van die bijbelgedeelten begonnen waarin vrouwen voorkomen of nogal opvallend afwezig zijn, maakte ruimte voor een onderzoek van de teksten, ontdaan van het drukkende goddelijk gezag.

Vermeldenswaard is, dat de Woman's Bible in 1895 door The Hartford Seminary Record uitgeroepen werd tot 'the most humorous book of the year'.

Maar al snel raakte het boek onder het stof van een gewelddadige tijd waarin onrechtvaardigheid, gelegitimeerd door het goddelijk woord, werd voortgezet en niet alleen ten opzichte van vrouwen.

Godsdienst en onrecht verdragen elkaar niet. Dat lijkt op het eerste gezicht een vreemde constatering, maar in feite is het waar. Telkens weer duiken er mensen in de geschiedenis op, die het onrecht in de wereld, dat godsdienstig wordt gelegitimeerd, aan de kaak stellen.

Feministische theologie

Vandaar dat het niet vreemd is dat al vanaf het eind van de zestiger jaren van de twintigste eeuw feministische theologie opnieuw een rol binnen de Amerikaanse kerken speelt. En alweer gaat het om de ongelijke rechten tussen mensen: de strijd, die de zwarten in Amerika nu zelf aangebonden hebben voor gelijke burgerrechten

Vooraf de bewustwording van zwarte Amerikanen heeft een vervolg gekregen in de bewustwording en radicalisering van vrouwen van verschillende huidskleur. De grote nationale kerken kregen rechtstreeks met die radicalisering te maken omdat zwarten ook binnen de kerken aanspraak maakten op gelijkwaardigheid. Zo was het een vanzelfsprekend gevolg, dat ook vrouwen haar gelijkwaardigheid aan de orde gingen stellen. Feminisme en Christendom ontmoetten elkaar opnieuw. De tweede feministische golf, die dan aanrolt brengt de Woman's Bible na tachtig jaar opnieuw over het voetlicht.

Mary Daly heeft intussen haar boek 'Voorbij god de Vader' geschreven en over de hele wereld maken de kerken zich op om de bijeenkomst van de Wereldraad van Kerken voor te bereiden.

Op deze zeven jaarlijkse assemblee zal voor het eerst het thema 'vrouw en geloof' aan de orde komen. Het is 1975 en de Verenigde Naties hebben het Jaar van de Vrouw uitgeroepen.

Natuurlijk waren vrouwen binnen de kerken in Nederland ook al - vooral sinds de Tweede Wereldoorlog - bezig met emancipatie van vrouwen én mannen. Vandaar toen via boeken en de ontwikkelingen binnen de Wereldraad de feministische theologie in Nederland belandde, er een goed bewerkte akker lag, waarin het zaad zich snel kon ontwikkelen.

Eind 1975 al beginnen Catherine Halkes in Nijmegen en Renée van Eyden – een mannelijke theoloog en ex-priester – in Utrecht colleges feministische theologie.

Nu, ruim tien jaar later, is de stroom van feministische theologie breed en diep en ook onstuitbaar geworden.

Eigen ervaring

Ik grijp even terug naar het citaat, dat ik u voorlas aan het begin van mijn inleiding. De ervaring van een vrouw, die helemaal niet theologisch geschoold – en dan gebruik ik wat 'de wetenschap' daaronder verstaat – heel zelfbewust in verband wordt gebracht met de openbaring die haar vanuit de traditie, de bijbel en de gemeenschap van haar kerk, ondanks alle onderdrukkende elementen, heeft weten te bereiken. Door het onderricht van een andere vrouw, met gelijksoortige onderdrukkingservaringen vanuit die kerk, de traditie én bijbel, en de verhalen van zoveel andere vrouwen, vinden zij steun bij elkaar in hun weg in dit leven. Een weg, die zij wensen te gaan in relatie met de godheid, die zij via haar eigen traditie

hebben leren kennen. Maar die zij, bewust-geworden van de onderdrukkings- elementen, die de werkingsgeschiedenis van de bijbel en de traditie zijn binnengeslopen, kritisch willen benaderen en onderzoeken. En daarin laten zij haar eigen geloofs- en levenservaringen meespelen.

Dat is wat mij boeit als ik het verhaal van deze voor onze samenleving eenvoudige, in mijn ogen grote, vrouw hoor: zij heeft zichzelf herkend als mens, als beeld van god en dat wil zeggen: god heeft zijn/haar krachten in mij klaar gelegd om daarmee als bondgenoot van de Scheppende mee te werken in de geschiedenis en in de wereld.

Zij heeft het goddelijke in zichzelf mogen zien. Dat is wat vrouwen overkomt in onze tijd door bezig te zijn met feministische theologie. Zij hebben zichzelf onttrokken aan het onterechte mannelijke gezag, dat zich op allerlei manieren telkens weer wist te plaatsen tussen haar en haar Levensbron. Als priester, als echtgenoot, als vader of in welke andere hoedanigheid dan ook.

Vanuit die nieuwe levenshouding stellen ‘opstandige vrouwen’ vandaag vragen aan de bestaande, traditionele theologie. Zij vragen waarom deze mannelijke theologie heeft gehandeld zoals ze dat heeft gedaan, Waarom ze vrouwen heeft klein gehouden, haar heeft genegeerd, haar heeft verminkt tot minderwaardige wezens.

Uitgangspunten

- a. Feministische theologie is een weg en geen doel.
- b. Feministische theologie is *bevrijdingstheologie*. Maar zij beperkt zich niet alleen tot vrouwen. Omdat vrouwen het onderdrukt zijn aan eigen lijf en leden ondervinden – en omdat ze de laagste plaats innemen in het netwerk van onderdrukten, zie Schüssler Fiorenza’s *In Memory of her* – hebben zij ook de bevrijding op het oog van anderen, zoals zwarten, armen, homofielen en vreemdelingen en allen die tot slaven gemaakt zijn en gekoloniseerd zijn door een op uitbuiting gericht sociaaleconomisch systeem. Vrouwen zetten zich vanuit de feministische theologie in voor de bevrijding van alle onderdrukte groepen.
- c. Feministische theologie gaat uit van de ervaring. Dat wil niet zeggen dat deze theologie zich baseert op het gevoel van vrouwen, het is veel meer ervaring in het eigen leven, die getoetst en verwerkt wordt in de ontmoeting met anderen, en die de realiteit in het geloofsleven brengt.
- d. Feministische theologie is voluit oecumenisch. Vanuit de gemeenschappelijke ervaring van vrouwen: dat zij zich als vrouwen binnen het christendom miskend en geminacht weten, hebben vrouwen elkaar binnen de feministische theologie gevonden en leren kennen. Bovendien ontstaat er een steeds sterker inzicht dat vrouwen in het verleden geen deel hebben gehad een de schisma’s en geloofsruzie die zich binnen de geschiedenis van de kerk hebben voltrokken. Temeer nu vrouwen bij bestudering van die geschiedenis ontdekken dat de oorzaak van die twisten en scheuringen vaak nauwelijks iets met het geloof te maken hadden. Vrouwen worden zich daarom meer bewust van haar gezamenlijke geschiedenis: als met opzet tweederangs gemaakte en gehouden schepsels. Vrouwen willen nu met behulp van de feministische theologie zoeken naar nieuwe vormen van gemeenschap-zijn, liturgie, apostolaat, overdracht en uitleg.

Terecht gekomen in dit bevrijdingsproces uit een onderdrukkende godsdienst en cultuur – want beiden hebben elkaar steeds ondersteund – komen vrouwen vanuit haar eigen ervaring tot de conclusie dat de heersende godsdienst – en ik beperk mij nu tot het christendom – en de heersende cultuur failliet zijn. Volgens hen zijn de oorzaken onder neer:

- Vrouwen hebben geen wezenlijke bijdrage mogen leveren aan godsdienst en cultuur;
- Mannen hebben door een eenzijdige mannelijke vormgeving van theologie en cultuur zichzelf overschat en misvormd;
- Deze eenzijdige vormgeving heeft een god gecreëerd die als instrument kon worden gebruikt om de mens het recht te verschaffen medemensen en de schepping uit te buiten.

Zichtbare tekens van dit failliet zijn:

- Het atoomwapenarsenaal dat zo omvangrijk is, dat het mens en schepping vele malen kan vernietigen;
- De honger bij tweederde van de wereldbevolking;
- De toenemende uitbuiting van de totale kosmos.

Het zijn voor opstandig geworden vrouwen juist in deze tijd drijfveren om niet langer te zwijgen en zich niet langer bij de bestaande orde neer te leggen.

Niet alleen de zorg om wat zich in de wereld afspeelt, dwingt haar daartoe. Vanuit een nieuw zelf bewustzijn eist zij ook de haar altijd onthouden medeverantwoordelijkheid op voor al het bestaande.

Duizenden en duizenden vrouwen – wereldwijd – hebben de dienst aan man, maatschappij en onderdrukkende godsdiensten opgezegd en nemen dagelijks op kleine en grote kruispunten in haar leven een radicale beslissing, waaraan ze voorheen gedachteloos zouden zijn voorbijgegaan.

Vrouwen zelf moeten onderkennen, dat haar rol in de wereld vandaag beslissend is voor de overleving van het menselijk ras. Vrouwen zullen moeten opstaan en de afgod die zich in de mammon – de verpersoonlijking van de geldgod – overal opdringt, moeten onttrenen. De afgod, die de onderschikning man – vrouw heeft gepresenteerd als een goddelijke ordening om de mensheid als slaven aan zich te kunnen onderwerpen.

De Duitse theologie Dorothee Sölle schrijft in een van haar boeken, dat de Scheppende in onze tijd juist zijn oproep tot mensen om de wereld te bewaren, tot vrouwen richt. Zij weten wat het betekent om uitgebuit te worden. Vanuit die positie kunnen zij woede en trots ontwikkelen en omzetten in een hoop op een nieuwe toekomst.

Als de helft van de mensheid, de vrouwen, eindelijk, zich bewust van liet goddelijke in haarzelf, haar scheppingsopdracht ter hand neemt, dan wordt het: lachen, en juichen en zingen!

